

Herodots skythiske nomader

George Hinge

1. Herodot og hans værk

"Historieskrivningens fader" kalder vi gerne Herodot fordi han er den tidligste overleverede repræsentant for historiegenren i den vestlige litteratur. Vi er i det 5. århundrede f.Kr., og selv om der længe, sikkert altid, har været historiske beretninger, typisk i digterisk form som de homeriske eper Iliaden og Odysseen, er det noget væsensnyt vi møder i Herodots *Historie*. I stedet for eposets mytiske univers træder nu en rationalistisk verdensanskuelse. Herodot er ikke alene i denne græske oplysningstid, der undertiden kaldes ionisk fordi den har sit udgangspunkt i de ioniske byer i det sydvestlige Lilleasien, og fordi dens repræsentanter benytter sig af den ioniske græske dialekt: Hans forgængere er imidlertid alle gået tabt, således Hekataios, som Herodot ofte polemiserer imod. Samtidig med Herodot er lægevidenskabens fader Hippokrates som er tilskrevet en mængde medicinske og fysiologiske skrifter, det hippokratiske korpus; ikke alle er af ham og ikke alle fra det 5. århundrede, men de udspringer alle af det samme intellektuelle miljø (Thomas 2001).

Det er Cicero der som den første indrømmer Herodot det ærefulde tilnavn *pater historiae*, men han taler straks herefter om de utallige skrøner, *innumerabiles fabulae*, Herodot bringer til torvs (*Leg.* 1.5). Det smukke billede af den rationalistiske oplysningsmand som jeg netop tegnede, synes at krakelere når man ser hvor vedholdende kritikerne siden oldtiden, nærmest fra blækket i Herodots værk blev tørt, har beskyldt ham for løgnagtighed eller i bedste fald for grænseløs naivitet. Så fantastiske er mange af de fortællinger vi læser hos ham, og så ofte må hans historiske og etnografiske efterretninger falde for en nøjere granskning. Tilliden til Herodot var dog blevet genskabt helt eller delvist efterhånden som europæerne kom i kontakt med de "vilde" og så hvilken mangfoldighed etnografien rent faktisk stiller os over for. Og det 19. århundreders udgravninger i Mellemøsten og dechifreringen af kileskriften viste med al tydelighed at Herodots fremstilling af Perserrikets historie ikke var grebet ganske ud af luften selv om de kritiske røster aldrig forstummede helt.

I de senere år er der – ikke mindst med François Hartogs monografi fra 1980 (= Hartog 1991) – blevet lagt en litterær synsvinkel: Herodots værk skal ikke opfattes som et historieværk, men som etnografisk-historisk fiktion hvori virkelige og uvirkelige momenter blandes i en fængslende roman. De etnografiske detaljer inddrages ikke blot for underholdningens skyld (som man ellers ofte kan få fornemmelsen af når man læser Herodot), men for at skabe en kohærent og meningsfuld fortælling. Dét er virkelig historie ikke hvis man skal tro Aristoteles, der dog udtrykkeligt anser Herodot for historie og ikke digtning (*Poetik* 1451^{a-b}). Værkets ærinde er ifølge Hartog ikke at beskrive eksotiske folkeslag og mærkværdige skikke, men igennem disse modbilleder, "spejle", at give en karakteristik af grækerne selv.

Jeg skal i dette kapitel prøve at forlige Herodots beskrivelse med den faktiske virkelighed og give eksempler på hvordan Herodots skytherbillede kan forstås på baggrund af en mere grundlæggende dikotomi mellem nomader og fastboende.

Herodots historieværk, som vi traditionelt deler i ni "bøger", hver med navn efter én af de ni musen, har som sin genstand perserkrigen hvor grækerne, der endnu var splittet i utallige bystater, besejrede datidens supermagt Perserriket. Skildringen af krigen selv optager kun anden halvdel af værket, 5.-9. bog. Første halvdel, 1.-4. bog, beskæftiger sig derimod med forhistorien der dog ikke fremstilles strengt annalistisk eller med analyser af hvordan det kunne gå så galt. I stedet er en række bredt anlagte etnografisk-historiske afhandlinger knyttet sammen til en slags verdenshistorie eller verdensetnografi: Lydien, Persien og Babylon i 1., Egypten i 2., Etiopien i 3. og Skythien og Libyen i 4. bog. Gennem disse ekskursioner, der i forskningen gerne kaldes *logoi*, "historier" (man har forestillet sig at de blev skrevet som selvstændige værker og først siden blev indlemmet i historieværket), beredes scenen for perserkrigen. Den røde tråd er forestillingen om en højere orden der, hvis den bliver brudt, medfører menneskers og folkeslags undergang – og i den optik er persernes endegyldige nederlag i 480/479 f.Kr. den eneste naturlige udgang.

2. Dareios' Skythienstogt

Det meste af 4. bog, "*Melpomene*", er afsat til en ekskursion om det skythiske folk og Skythiens geografi. Skytherne var iransksprogede rytternomader der i den klassiske oldtid dominerede området nord for Sortehavet. Herodots fremstilling, der fylder en 40-50 sider, er dermed vores vigtigste skriftlige kilde til dette folks kultur og i det hele taget til Østeuropas historie i oldtiden. Ekskursen tager sit udgangspunkt i perserkongen Dareios' togt imod skytherne. Herodot beretter at

skytherne selv engang havde besat Medien, og at Dareios' krigstogt fandt sin *causa belli* deri (1.103-7, 4.1.1). Dareios undervurderer imidlertid opgavens omfang, og den mislykkede Skythiensekspedition bliver således for Herodots læser et umisforståeligt forvarsel om Dareios' ikke mindre uheldige togt imod Athen i 490 f.Kr.

Hartog, der som sagt argumenterer for at Herodot bruger de etnografiske ekskursor som et spejl hvori grækernes egen kultur træder klarere frem, tager særligt udgangspunkt i 4. bog og i Dareios' møde med den nomadiske fjende. Stillet over for de fremmedartede skythere bliver perserne der ellers er grækernes naturlige modsætning i Herodots fortælling, således selv fremstillet som en slags grækere, som en anden hoplithær der har forvildet sig ud på stepperne hvor den er dømt til at gå under. Skythernes stærkeste våben over for den angribende Dareios er ifølge Hartog på den ene side landets uvejsomhed, *aporiē* (4.83.1, 4.131.1, 4.134.2), som Herodot understreger i en temmelig lang ekskurs om de ukrainske floders størrelse og antal (4.47-58), og på den anden side netop den nomadiske livsform som Herodot ifølge Hartog gør til en strategi snarere end et vilkår. Det er umuligt at besejre en fjende der ikke har et fast tilholdssted, og som man derfor ikke kan opdrive; går man i én retning, er han pludselig i det modsatte verdenshjørne (Hartog 1991, 53-79).

Spørgsmålet er hvilken historicitet vi skal tillægge Herodots beretning om Dareios' skythertogt: Skal vi virkelig forestille os at verdens mægtigste mand flakkede omkring på de ukrainske stepper i slutningen af det 6. århundrede f.Kr.? Det er selvfølgelig ikke utænkeligt når man mindes senere despoters ikke mindre tragiske ruslandstogter – Napoleon i 1812 og Hitler i 1941-44! Disse felttog vil muligvis af fremtidens (neo)konstruktivister blive affærdiget som litterære produkter på grund af deres forudsigelighed og åbenlyse afhængighed af hinanden og af Herodot. Vi er imidlertid i den heldige situation at kong Dareios har udgivet sine erindringer, og dét Gud ske lov i en temmelig bastant og ufor-gængelig form, nemlig i en kolossalindskrift på en klippevæg ved Bisutun på tre sprog: akkadisk, oldpersisk og elamitisk (selv samme indskrift var nøglen til tydningen af kileskriften i det 19. århundrede). Afsnit 74, der kun findes i den persiske version (DB kol. V, ll. 20-30), lyder:

Kong Dārayawahuš siger: Så gik jeg med en hær op i Sakā [Skythien] efter sakerne [skytherne] der bærer spids hat. Disse sakere gik væk fra mig. Da jeg kom til havet, krydsede jeg det da med hele min hær. Så slog jeg sakerne godt og grundigt. Jeg tog en anden til fange; han blev ført bundet til mig, og jeg dræbte ham. De pågreb deres leder der hed Skunxa, og førte ham til mig. Jeg gjorde da en anden til leder som det var min vilje. Så blev landet mit.

Dareios vil altså kendes ved et skythertogt, men med et ganske andet udfald end det af Herodot beskrevne. Dette forhold er nu ikke i sig selv problematisk. Augustus fortæller således stolt i sine epigrafiske memoirer hvordan han "skabte fred i Germanien" og rykkede grænsen frem til Elben (*Res gestae* 26). Vi hører ikke ét ord om at germanerne i 9 e.Kr. på det blodigste havde kastet det romerske åg af sig. Dareios kan altså udmærket have bekæmpet skythere og taget prominente skythere til fange for derefter at foretage et strategisk tilbagetog. Et skær af skythisk strategi som den beskrives hos Herodot, kunne fremgå af Dareios' beskrivelse af deres første reaktion da han overskrider havet (floden?): De forsvinder ganske enkelt og må opsøges. Tekststedet er dog alt andet end sikkert (jeg har i oversættelsen læst *i[mai]y Sakā hacāma ājiša* med Kent 1953, 133-34; derimod Harmatta 1976).

Spørgsmålet er imidlertid hvilke skythere Dareios førte krig imod. Han kalder dem udtrykkeligt "de skythere der bærer spids hat". I de oldpersiske indskrifter skelnes der imellem tre slags skythere: *Sakā haumavargā* "de somapressende skythere", *Sakā tigraxaudā* "de spidshattede skythere" og *Sakā paradraya* "skytherne hinsides havet" (DNa, 25-6, 28-9; XPh, 26-7; A.2P, 14, 15, 24). Herodot opregner de forskellige folkeslag der deltog i Xerxes' grækenlandstogt i 480/79 f.Kr., og nævner heriblandt netop (7.64):

De skythiske sakere bar på hovedet en spids opretstående hat og bukser, og de var bevæbnet med deres lokale buer og med dolke, og hertil havde de stridsøkser, "sagaris". De var skythere, men blev kaldt amyrgiske sakere (for perserne kalder alle skythere for sakere).

Herodot blander tilsyneladende *Sakā tigraxaudā* og *Sakā haumavargā* sammen, forudsat at *Amyrgioi* er en forgræskning af sidstnævnte tilnavn. De amyrgiske sakere står anført mellem baktrierne (i Afghanistan) og inderne (i Pakistan), så Herodot vil åbenbart have os til at tænke på dette verdenshjørne. Det er da også i nordøst at de moderne forskere anbringer de spidshattede og somapressende skythere.

Hvis den skytherkrig Dareios bryster sig af, virkelig skal lokaliseres i Kasakhstan eller Afghanistan, kunne man frygte at Herodot frit har opfundet Sortehavsekspeditionen for at kunne indpasse sin for den etnografiske fuldstændighed nødvendige skytherlogos i værkets overordnede narratologiske tråd – eventuelt med misforstået udgangspunkt i Dareios' indskrift der udmærket kan tænkes opsat i Ionien tillige med en græsk version. Imidlertid bliver alle skythere både på persiske relieffer og i græske vasemalerier fremstillet med en spids, mere eller mindre konisk hue (Sauter 2000, 237-45). Men hvis man absolut vil

støtte sig til de skythiske huers divergerende ikonografi og derfor udelukke at Dareios og Herodot omtaler det selv samme slag, kan man på den anden side udmærket tænke sig at der var en anden krig som de persiske kilder tilfældigvis ikke beretter om (fordi den var mindre vellykket), imod de vestligste skythere mellem Donau og Dnepr. Thrakien [omtrent svarende til Bulgarien] var i forvejen blevet persisk interessesfære i slutningen af det 6. århundrede f.Kr., så det er ganske tænkeligt at Dareios sendte en hær over Donau for at yde de ekspanderende og sikkert grænsekrænkende rytternomader modstand (ganske som han siden sendte en straffeekspedition til Attika da athenerne havde blandet sig i persisk indenrigspolitik og ildnet til den ioniske opstand i 494 f.Kr.).

3. Nomadernes livsform

Skytherne bliver i hele den klassiske litteratur fremstillet som de prototypiske nomader. Herodot sammenfatter det ét sted (4.46):

De der hverken har murede huse eller bymure, men som alle bærer deres hjem med sig idet de er rytterbueskytter og lever ikke af ploven, men af kvæghjorde og har deres boliger på vogne ...

Skytherne bliver her kaldt *phereoikoi*, det samme ord som Hesiod bruger om sneglen der jo bærer sit hus på ryggen (det er højst sandsynligt at Herodot vil have os til at tænke på netop dette sted i eposet *Værker og dage*). Selv om Herodot bruger så meget plads på skythernes historie og kultur, finder vi desværre ikke nogen samlet beskrivelse af den nomadiske livsform. Nomadismen forudsættes åbenbart kendt som en grundlæggende præmis og nævnes kun, som ovenfor, i bisætninger som del af andre ræsonnementer. Mere detaljeret er i den henseende fremstillingen i skriftet *Om vindene, vandene og stederne* (i nyere tid også kaldet *Om miljøet*). Denne afhandling der i overleveringen tillægges Hippokrates og sikkert er affattet i det 5. århundrede f.Kr. (på Herodots tid), søger at vise hvordan klima og natur indvirker på mennesket; som paradigme på den "nordlige race" vælges netop skytherne (kap. 18):

Om de øvrige skytheres race gælder det at de ligner sig selv og ikke andre, ganske som det var tilfældet med egypterne med den forskel at sidstnævnte er tvunget af varmen, men førstnævnte er det af kulden. Den såkaldte Skythiske Ødemark er en græsrig og højtliggende steppe der rummer vand i begrænset omfang; der er nemlig en mængde floder der transporterer vandet væk fra stepperne. Dér lever også skytherne, og de kaldes

nomader fordi de ikke har huse, men bor på vogne. Vognene er enten små med fire hjul eller med seks hjul. De er forstærket på alle sider med filt. De er ellers udstyret som huse, og nogle har ét rum og andre tre rum. Vognene bliver trukket af to eller tre okser uden horn; de har nemlig ikke horn på grund af kulden. Kvinderne bor i disse vogne, mens mændene rider på heste. De ledsages også af de får de har, og af okserne og hestene. De bliver på samme sted kun så længe som der er tilstrækkeligt græsningsland til deres dyr. Når der ikke er dét længere, drager de til et andet land. De spiser selv kogt kød og drikker hoppemælk og spiser *hippakē*; det er hesteost. Sådan forholder det sig med deres livsform og deres skikke.

I sin *Politik* beskriver Aristoteles nomaderne som en slags jæger/samlere der ikke arbejder for føden, men som fra tid til anden tvinges til at følge efter dyrene når de skifter græsningssted (*Pol.* 1.8, 1256^a). At være nomade er imidlertid ikke blot at vandre omkring uden fast tilholdssted: Nomadismen, hvormed der her menes pastoralnomadismen, er en særlig samfundsform der står i modsætning til agerbruget, men ikke er mindre specialiseret eller mindre struktureret end dette (Khazanov 1983, Cribb 1991). Forskellen er at hvor sidstnævnte dyrker afgrøder, så passer førstnævnte kvægflokkene. Essentielt for nomadismen er naturligvis at man følger kvægflokkene derhen hvor der er græs til dyrene. Alt efter de økologiske vilkår kan der være tale om at man veksler mellem en fast vinterboplads og en fast sommerboplads, eller at man er i stadig bevægelse inden for et nærmere afgrænset territorium, men med mobile boliger, telte eller husvogne. Både Herodot og Hippokrates taler således i de anførte citater om skythernes husvogne. At bevægelserne ikke er planløse, men foregår inden for et fast mønster, fremgår af Strabon 7.3.17 (om rhoxolanerne):

Nomadernes telte er af filt og fastgjort til vognene som de lever i. Rundt om teltene er deres husdyr hvis mælk, ost og kød de lever af. De følger græsningen og skifter hele tiden sted efter hvor der er græs, så de om vinteren er nær sumpene ved Den maiotiske Sø [Det azovske Hav] og om sommeren tillige på stepperne.

For så vidt er den skythiske nomadisme beslægtet med den såkaldte transhumance der praktiseres i middelhavsområdet. Men der er en væsentlig forskel: i de egentlige nomaders tilfælde flytter hele samfundet omkring med kvægflokkene.

4. Skythiens geografi

I Herodots afsnit om Skythiens geografi (4.17-20) bliver den homogene beskrivelse af skytherne som eksklusive nomader nuanceret noget. Hans udgangspunkt er eksplicit den græske koloni Olbia (afsnittet begynder med ordene *apo tu Borystheneiteōn emporiu*; jf. også 4.101), enten fordi han har haft en olbisk hjemmelsmand til sin viden om den nordpontiske etnografi, eller fordi han rent faktisk har besøgt byen på én af de mange rejser som især den tidligere Herodot-forskning tillagde ham (trods Armayor 1978, West 2000 må vi nok tage kapitel 4.81 til indtægt for at han rent faktisk besøgte Olbia). Langs floden Hypanis [= Bug] der munder ud ved Olbia, bor fra syd mod nord de "græsk-skythiske" kallipidere, de ikke-skythiske alizoner, plovskytherne (*arotēres Skythai*) og de ikke-skythiske neurere. Dernæst går han fra Borysthenes [= Dnepr], der munder ud umiddelbart øst for Olbia, og fra vest mod øst: landmandsskythere (*geōrgoi Skythai*), nomadeskythere (*nomades Skythai*) og kongeskythere (*basilēioi Skythai*). De opregnede folkeslag er funktionelt forskellige idet de – set fra landbrugssamfundets synsvinkel – viser en aftagende grad af civilisation.

Herodots beskrivelse af Skythiens geografi er i mange henseender upræcis, modsætningsfuld og direkte forkert, og det er nærliggende at tage dette som et vidnesbyrd om at han enten skrev mod bedre vidende eller havde en anden (litterær) hensigt med sit værk. Når man imidlertid betænker de forhold informationerne kunne indsamles under, i bedste fald gennem interviews med lokale græske kolonister, og husker på at Herodot ikke havde et kort han kunne plote de enkelte flod- og folkenavne ind på, er det straks mindre forbavsende. Han har hørt en række navne nævnt, men det er en næsten umenneskelig opgave at skulle omsætte de sikkert højst forskelligartede notater til en todimensional flade som han end ikke kendte omfanget og beskaffenheden af.

Selv om der derfor er stor uenighed mellem de lærde om hvordan Herodots oplysninger rent praktisk skal omsættes til et moderne kort, er det tydeligt at der er et mønster i hvordan Herodot fordeler de skythiske grupperinger geografisk: Plovskytherne bor nord for grækerne, landmandsskytherne nordøst for grækerne, nomadeskytherne endnu fjernere, og længst borte bor kongeskytherne. Modellen antyder således en direkte sammenhæng mellem nærheden til den græske *polis* og graden af civilisation. Det hedder sig endog om plovskytherne at de er agerbrugere alene for at eksportere kornet og ikke for egen nærings skyld (4.17.2).

Når Herodot på dette sted betoner at der er forskellige slags skythere og der til folkeslag der slet ikke er skythere, sker det sikkert til dels i direkte polemik

med forgængerer Hekataios der ser ud til at have samlet alle mulige folkeslag nord for Sortehavet under ét og samme navn: skythere, således melanchlainerne og isedonerne (FGrH 1 F 185, 193, jf. Corcella 1993, xii-xvi). Men det er tankevækkende at Herodot netop på det sted hvor han tydeligst indrømmer at skytherne ikke er et homogent nomadefolk, samtidig også er mest hellenocentrisk.

Området nord for Sortehavet er hverken økologisk eller arkæologisk et ensartet område: Den allersydligste del er præget af vidtstrakte græsstepper der er en forlængelse af de centralasiatiske stepper, men nord for en linie der går fra øst mod vest 200-300 km nord for Sortehavet, ligger de såkaldte skovstepper hvor skove og græsenge blandes med hinanden, og endnu længere mod nord er der egentlig skov. På græsstepperne forsvinder de faste bebyggelser ved overgangen fra bronzealder til jernalder i det 9. århundrede f.Kr., og de første fastboende folk synes at have været de græske kolonisorer fra det 7. århundrede og frem. Skytherne selv har ikke byer i dette område før det 4. århundrede, sandsynligvis som en følge af mødet med den græske kultur. Herodot placerer ikke desto mindre sine landmandsskythere øst for Dnepr (4.17-18):

Når man går over Borysthenes [Dnepr] fra havet, ligger først Hylaia, og derfra og ind i landet bor landmandsskytherne som de grækere der bor ved Hypanis [Bug] kalder borysthenitter, hvorimod de kalder sig selv olbiopolitter. Disse landmandsskythere bor altså mod øst tre dagsrejser ned til den flod der hedder Pantikapes, og mod nord elleve dagsrejser op ad Borysthenes.

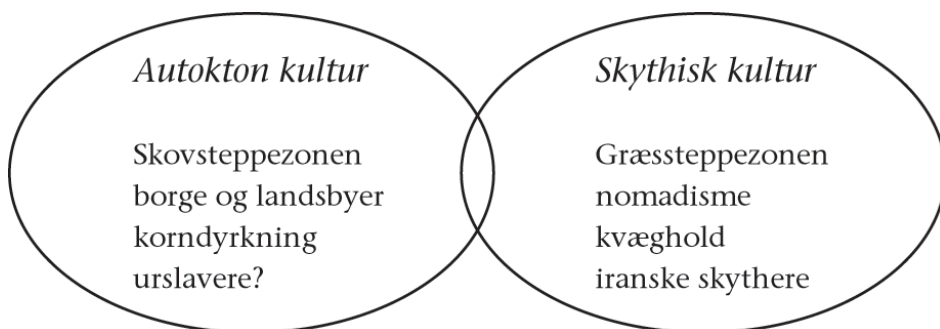
Den nedre og mellemste Dnepr er imidlertid på Herodots tid så godt som ubeboet, i hvert fald af fastboende agerdyrkere. Vasilij Abaev (den ossetiske sprogvidenskabs, nu afdøde, *grand old man*) har foreslået at betegnelsen *Skythai geōrgoi* beror på en misforståelse af skythisk **gauwarga* "okserøgter"; vi har med andre ord ikke at gøre med agerdyrkere – sådan som man skulle tro af det græske ord – men med oksehyrder (Abaev 1981). Herved ville man slippe for det ubehagelig problem at "plovskythere" og "landmandsskythere" nærmest betegner den samme sag (selv om ikke alt landbrug kræver pløjning). Det er dog ikke særlig sandsynligt at Herodot skulle have hørt om de forskellige skythiske stammer på skythisk, eller at en lokal og eventuelt tosproget informant ville tro at et skythisk **gauwarga* var identisk med det græske ord *geōrgos* "jorddyrker" når det betegnede folk i virkeligheden var pastoralnomader.

5. Nomaders og fastboendes indbyrdes afhængighed

I skovsteppezonen har arkæologer derimod mellem floderne Dnepr og Don udgravet adskillige befæstninger og landsbyer, og befolkningen ser ud til her at have ernæret sig hovedsagelig ved korndyrkning (Skoryj 1991). Herodots fremstilling af "nomadiske skythere" øst for Dnepr og "plovskythere" mod nord stemmer for så vidt godt overens den arkæologiske virkelighed (om vi så skal skubbe "landmandsskytherne" mod nord, er en anden sag). Spørgsmålet er imidlertid om det rent faktisk var skythere der boede i disse byer og dyrkede jorden i skovsteppezonen. Materielle levn kan ikke endegyldigt bestemme etnicitet eftersom etnicitet i sidste ende er en sprogligt baseret konstruktion. De fleste forskere forestiller sig på grund af de forskellige begravelsesskikke og den forskellige keramik i de to områder at græsstepperne og skovstepperne blev beboet af ulige etniske grupperinger, og at det således kun var de nomadiske skythere der var skythere i egentlig forstand, dvs. et østfra indvandret iransktalende folk. Skovstepperne skal derimod have været hjem for et andet, autoktont befolknings-element, måske endda urslavere – en fristende tanke for nogle russiske forskere (således Rybakov 1979, 185-238; jf. oversigterne hos Nejchardt 1982, 80-84, og Melyukova 1995, 32-34):

Model I: to adskilte etniske grupperinger

Nogle har derimod fremhævet at kulturen i begge områder trods alt har et ensartet præg, og vi derfor i stedet skal regne med ét folk der blot var specialiseret i to forskellige økonomier (Grakov 1971, 22 = 1978, 18). Det sandsynligste scenarium er dog at rytternomader af iransk oprindelse ganske vist bosatte sig blandt en etnisk anderledes landbrugsbefolkning i skovsteppezonen, men at de to befolkninger indgik i en kulturel og økonomisk symbiose der kan kaldes "skythisk":

Model II: kulturel konvergens

Uanset om den førskythiske befolkning var slavere (hvis man overhovedet kan tale om slavere på det tidspunkt) eller et andet folkeslag, så tyder Herodots fremstilling af Skythiens etniske geografi på at de, i hvert fald udadtil, var blevet iransktalende. Han bruger således sproget som argument for de ikke-skythiske nomadefolks særlige etnicitet: "(androfagerne) er nomader og bærer det samme tøj som skytherne, men taler et særligt sprog" (4.106); "budinerne bruger ikke det samme sprog som gelonerne [dvs. græsk-skythisk], og de har ikke samme levevis" (4.109.1); "sauromaterne bruger det skythiske sprog, men har fra begyndelsen af forvansket det" (4.117). Hvis de agerdyrkende skythere havde talt et andet sprog end nomadeskytherne, skulle man derfor mene at Herodot havde gjort opmærksom på det – om ikke andet, så fordi det ville passe godt ind i hans kram. Den etniske sammensætning nord for Sortehavet har sikkert været overordentlig broget. Stepperne har efter alt at dømme været udgangspunkt for den ene indvandring til Europa efter den anden af indoeuropæiske folkeslag, og der har sikkert været lommer af ikke-indoeuropæiske folkeslag. Hvis man nu tænker sig et sådant etnisk kludetæppe, er det forståeligt hvis den skythiske rytternomadisme der i kraft af sin uhørte mobilitet var mere internationalistisk og i kraft af sin krigeriske virilitet har appelleret til den lokale ungdom, kunne slå sig op som regionens toneangivende og identitets-skabende enhedskultur ("koinê").

Pastoralnomadisme og agerbrug er ikke uforenelige størrelser. Tværtimod er det reglen at nomader og fastboende er afhængige af hinanden og indgår i en økonomisk symbiose. Der kan enten være tale om to etnisk adskilte, men økonomisk afhængige kulturer eller om ét folk hvor én gruppe er fastboende og en anden gruppe nomader ("enclosed nomadism"). Specialiseret nomadisme er sandsynligvis først opstået efter at der er kommet organiseret agerbrug, og det er

rimeligt at forestille sig at de to livsformer har bidraget til hinandens udvikling og videre specialisering. (Khazanov 1983, Cribb 1991, Barfield 1993.) Agerbrugere og pastoralnomader kan især drage nytte af hinanden i handelen. Hver især har de behov for varer som den anden gruppe er besiddelse af (hhv. korn og kød/skind), og nomaderne vil i reglen kunne transportere varer over en stor afstand og således formidle eksotiske og eftertragtede produkter til agerbrugerne. Det er måske denne handel der ligger bag Herodots bemærkning om at plovskytherne dyrker korn alene *epi prēsei*, "med henblik på salg" (4.17.2). Der står ikke hvem kornet bliver solgt til, og moderne forestillinger om Skythien som Athens kornkammer er sikkert anakronistiske.

6. Arnegudinden Tabiti

Perserkongen Dareios vandrede ifølge Herodots fremstilling af hans Skythiens-ekspedition fortvivlet omkring på stepperne fordi skytherne hele tiden fjernede sig. Til sidst sendte han bud til skytherkongen Idanthyrsos, spurgte hvorfor han hele tiden stak halen mellem benene, og befalede ham at acceptere ham som sin herre og at sende "jord og vand", det typiske tegn på underkastelse. Idanthyrsos svarede ham følgende (4.127):

Det er mit svar, perser: Jeg er endnu aldrig blevet bange og er flygtet for noget menneske, og jeg vil heller ikke flygte for dig nu. Derved handler jeg ikke spor anderledes end jeg plejer at gøre i fredstid. Jeg skal fortælle dig hvorfor jeg ikke straks kæmper med dig: Vi har hverken byer eller opdyrket land som vi kunne være bange for blev røvet eller hærget så vi hurtigere involverede os i en krig. Men hvis I absolut skal komme her i al hast, så vil I finde vore fædrene grave. Kom an, find dem og prøv at ødelægge dem, og I vil da se om vi vil kæmpe om gravene, eller om vi ikke vil kæmpe. Men indtil da vil vi ikke give os i lag med dig når der ikke er grund til det. Med hensyn til krig kan jeg sige dig så meget: Som mine herrer anerkender jeg ikke andre end Zeus, min forfader, og Hestia, skythernes dronning. I stedet for den jord og det vand du bad om, sender jeg de gaver det er passende der kommer. Jeg skal sige dig at du kommer til at begræde at du sagde du var min herre.

Når Idanthyrsos i sit svar til Dareios siger at skytherne ikke har byer og ikke har dyrket land, er det ikke i overensstemmelse med virkeligheden som den kommer til udtryk i det arkæologiske materiale hvis man kan medregne skovsteppens fastboende agerbrugsbefolkning til den skythiske kulturkreds (uanset hvad deres etniske oprindelse måtte være) – og, som vi har set, er Herodot opmærk-

som på denne virkelighed. Den eksklusive nomadisme kan altså inden for Herodots fortælling opfattes som en direkte følge af Dareios' angreb – en ad hoc-strategi snarere end en almindelig livsform (Hartog 1991, 211). I Idanthyrsos' tale bliver den dog beskrevet som en ideologi, et alment program for den ægte skyther (han understreger at han handler præcis som i fredstid).

Idanthyrsos kalder Hestia, arnens gudinde, for skythernes dronningegudinde (grækerne omtalte normalt fremmede guder under deres tilsvarende græske navn, "*interpretatio Graeca*"). Herodot giver arnegudinden samme fremtrædende position i sin opregning af det skythiske panteon (4.59):

De dyrker kun følgende guder: Først og fremmest Hestia, dernæst Zeus og Gaia idet de tror at Gaia er Zeus' kone, efter dem Apollon, den himmelske Afrodite, Herakles og Ares. Dem tror alle skythere på, men kongeskytherne ofrer også til Poseidon. Hestia hedder på skythisk Tabiti, Zeus Papaaios – efter min mening et yderst passende navn – Gaia Apia, Apollon Oitosyros, den uraniske Afrodite Artimpasa og Poseidon Thagimasadas.

Det er umiddelbart paradoksalt at arnen skulle have så stor betydning i et folkeslag der er notorisk nomadisk, og som ikke havde huse, men boede på vogne. Derimod er Hermes, den udyrkede jords gud, helt fraværende i den skythiske gudekreds. Den vigtigste ed blandt skytherne sværges ligeledes ved kongernes arne (4.68):

Når skytherkongen er syg, sender han bud efter de tre mest ansete spåmænd der tager varsel på den nævnte måde. De siger som regel at den og den har svoret falsk ved kongens arne, og de nævner så navnet på én af borgerne. Det er skik hos skytherne især at sværge ved kongens arne når man vil sværge den kraftigste ed.

Hartog fortolker det sådan at der hos skytherne ikke eksisterede individuelle arner, men kun den kongelige arne, og at det alene er i kraft af den skytherne kan betragtes som borgere (Hartog 1991, 135-41). Spørgsmålet er imidlertid om det lille ord *astos* "borger" der optræder i Herodots beskrivelse af eden, og som Hartog gør en del ud af, behøver at indbefatte begrebet *asty* "den fysiske by" (som det rent etymologisk er afledt af). *Astos* betegner ofte blot den menige borger f.eks. i modsætning til en konge (Pindar, *Pyth.* 1.68, 3.71). Herodot kalder således andre steder det persiske folk og det etiopiske folk for *astoi* (hhv. 1.38.1 og 3.20.2) selv om disse ikke kan og skal opfattes som medlemmer af én by. Hvis det havde været den pointe Herodot havde villet understrege på det pågældende sted, tror jeg desuden det ville have været mere i hans stil tydeligt at explicitere det paradoks at nomaderne bliver borgere.

Georges Dumézil forsøgte at forbinde Herodots fremstilling af skythisk religion og mytologi med den ossetiske sagnverden. De kaukasiske ossetere er den sidste overlevende rest af de mange nordøstiranske folkeslag der fyldte Østeuropa og Centralasien i oldtiden, og som også skytherne tilhørte. Dumézil har sammenlignet den ossetiske Acyrūs (fra *Nart*-sagnkredsen) og den indiske Tapatī (fra *Mahābhārata*) der begge er døtre af Solen og begge stiger ned på jorden for at blive formælet med en dødelig mand, i den indiske version en konge, i den ossetiske den store helt Soslan (Dumézil 1978, 125-45). Inderne og iranerne er inden for den indoeuropæiske familie tæt beslægtede, og de ikke-zoroastriske iranere havde sandsynligvis en del religiøst gods til fælles med de tidlige indere. Da arneilden i den ossetiske opfattelse er søn af solen (dens navn Ærtxuron betyder "Ild Solsen"), er det tænkeligt at Acyrūs/Tapatī oprindeligt har været en arnegudinde der jo også tager bolig iblandt menneskene. Det er i hvert fald fristende på grund af navneligheden at forbinde den skythiske Tabiti med den indiske Tapatī.

Der er dog ingen kilder der gør den skythiske Tabiti til en datter af solen, og hverken Acyrūs eller Tapatī bliver i sagnene sat i forbindelse med arneilden. Der er ganske vist slet ingen mytologi knyttet til Tabiti, og både den ossetiske og den indiske historie er åbenbart rykket fra den religiøse til den episke sfære. Dumézil forlod selv siden den skitserede tese; i stedet mente han at Herodot var kommet til at bytte om på de skythiske gudenavne således at Tabiti var den uraniske Afrodite, "*L'amoureuse fille du ciel*", identisk med Acyrūs/Tapatī, hvorimod Artimpasa var arnegudinden, til ossetisk *art* "ild" (Dumézil 1983, 124-25). Dette gudenavn, der i Herodotothåndskrifterne har alle mulige former, er dog et usikkert holdepunkt. At Tapatī hvis navn er afledt af *tapati* "brænde", og som selv er datter af Solen, skulle dække over en oprindelig arnegudinde, er bestemt tænkeligt.

Der synes desuden at være arkæologisk belæg for en arnekult blandt folkeslagene på den nordlige skovsteppe: Al asken er i de udgravede bosættelser blevet smidt i én og samme dyng hvorunder der ofte findes andre og kultgenstande (Besonova 1991, 152). Hvis vi accepterer at skovstepperne og græsstepperne på trods af den forskellige økonomi tilhørte ét og samme kulturelle fællesskab, er det tydeligt at Herodots fremstilling af Hestias betydning ikke er opfundet af litterære hensyn, men afspejler de faktiske forhold. Uanset hvordan man skal vurdere skythernes grad af nomadisme, taler intet for at man ikke havde arner eller at arnen var noget der kun eksisterede som et fjernt, nærmest symbolsk fænomen i hænderne på kongerne. Skytherne havde med andre ord et begreb om et fast hjem og ikke kun et vikarierende hjem i kraft af kongerne. Og når man tænker efter, er der egentlig god grund til at arneilden snarere skulle have større symbolsk og religiøs ladning hos et folk der periodisk eller konstant måtte flytte deres hjem.

7. Hadet til byen

Nomadehøvdingen Idanthysos hævder at skytherne ikke har byer eller opdyrket jord som de kunne være bange for at miste, og at de derfor ikke har nogen grund til at kaste sig ud i en krig. Den grundlæggende holdning minder om en tale som de germanske tenktere ifølge den romerske historieskriver Tacitus har holdt for at få de ligeledes germanske ubiere der var bosat i det romerske Køl'n, over på deres side i Civilis' opstand i 70 e.Kr. (*Hist.* 4.64):

At I er vendt tilbage til det germanske fællesskab og til germanernavnet, takker vi vore fælles guder og først og fremmest Mars for fordi I så omsider vil være fri blandt fri. For til denne dag havde romerne lukket floderne, jorden og på sæt og vis himmelen selv for at forhindre at vi kommunikerede og mødtes, eller for at vi, hvad der er mere utåleligt for mænd der er født til våben, skulle mødes ubevæbnede og nærmest nøgne under bevogtning og mod betaling. Men for at befæste vort venskab og vor alliance for al fremtid kræver vi af jer at I river koloniens mure ned, det slaveriets bolværk (for også de vilde dyr glemmer deres natur når man spærrer dem inde), og at I dræber alle romere i jeres land (det går ikke at forene frihed med herskere). De dræbtes værdier skal være fælles ejendom så der ikke er nogen der skjuler noget eller plejer egne interesser. Lad os sammen bebo begge bredder ligesom vore forfædre engang gjorde det. Ganske som naturen har gjort dagens lys tilgængeligt for alle mennesker, så har den gjort alle lande tilgængelige for de modige mænd. Genoptag fædrenes skikke og kultur og gør en ende på vellysten som romerne har større held med over for de underkastede end de har med våben. Vær et uforfalsket og naturligt folk og læg trædommen bag jer, og I vil enten være på lige fod med eller herske over andre.

Både Herodot og Tacitus viser – tydeligvis uafhængigt af hinanden – en god sans for psykologi i disse vel at mærke fiktive taler. Fraværet af urbaniseret civilisation der i den etnocentristiske tilgang (som i Aristoteles' Politik) betragtes som et tegn på manglende kulturel modenhed, et lavere evolutionstrin så at sige, betragter de "primitive" selv som et positivt tilvalg. De er frie og har ingen herrer uden guderne. Byen der er i den græsk-romerske ideologi opfattes som en nødvendig livsramme for et fuldtudviklet menneske, er for den ædle vilde snarere et fængsel.

Det er interessant at Tacitus (tilfældigt?) rammer lige i centrum af germansk tankegang når han lader tenkterne kalde Køl'n's bymure for *munimenta servitii*, et "slaveriets bolværk". Det er efter min mening den samme holdning der ligger bag det hyppige nordiske fæstningsnavn *Trælleborg*. I sin afhandling om germanerne skriver Tacitus da også at de – som en følge af deres radikale individualisme – er modstandere af byer og sammenbyggede huse (*Germ.* 16.1). De kan

meget vel have dannet denne opfattelse som et resultat af mødet med den romerske civilisation og i direkte opposition til den. At den samme tanke eksisterer på begge sider, viser i hvert fald at den indbyrdes afhængighed mellem urbane civilisationer og nomadiske – eller i germanernes tilfælde i det mindste minimalstatslige – nabosamfund ikke kun er økonomisk (som ovenfor skitseret), men i høj grad også ideologisk.

Den befæstede by var ellers karakteristisk for den såkaldte La Tène-kultur, der var udbredt i Frankrig og det sydlige Tyskland; man kalder den *oppidum* (med et ord fra Cæsar). Efterhånden som romerne erobrer Gallien og omdanner regionen til romerske provinser med urbane centre, forsvinder *oppida'*ene imidlertid på den østlige side af Rhinen (Wells 2001, 84-102). Jernalders nordeuropæere var ganske vist agerdyrkere, men drev et ikke synderligt intensivt landbrug. Der blev kun investeret få ressourcer i at holde agrenes frugtbarhed ved lige, så når en mark efter et par generationer var brugt op, måtte man flytte landsbyen et nyt sted hen, og der var derfor intet incitament til mere komplekse bystrukturer. Det er først Cæsar der i 50'erne f.Kr. begynder at tale om et germansk folk der er forskelligt fra kelterne. Det vigtigste moment i den germanske identitetsdannelse var åbenbart oppositionen til den stadig mere romaniserede og urbaniserede keltiske kultur. I La Tène-perioden har germansk og keltisk eksisteret som adskilte kategorier i lingvistisk forstand, men da det område der lå inden for romernes grænser, blev domineret af keltisktalende og det der lå udenfor, af germansk-talende individer, polariseredes identiteterne efterhånden, og der blev sat lighedstegn mellem germansk sprog og kultur på den ene side og svag urbanisering og primitivt landbrug på den anden side (jf. Cæsar, *Bellum Gallicum* 6.22). De stakkels ubiere der levede på den romerske side af Rhinen og derfor naturligt i en romersk *civitas*, bliver således i Tacitus-citatet opfordret til at følge deres etnicitet og rive murene ned.

Den skythiske identitet der i udgangspunktet synes at have været fælles for både nomadiske hyrder og fastboende agerdyrkere, er sandsynligvis også blevet præget af kontrasten til den græske bycivilisation. Sådan fremstilles det da også udtrykkeligt hos Herodot både i historien om Anacharsis der på tilbagekomsten fra en længere studierejse i Grækenland ofrede til Den store Moder, agerdyrningens beskytterske, og herfor måtte lade livet (4.76-77), og i historien om den grækomane skytherkonge Skyles der levede et dobbeltliv bag den græske koloni Olbias mure og deltog i de løsslupne ritualer for Dionysos hvorfor skytherne berøvede ham tronen og livet (4.78-80). De skythiske nomader forstod sig altså – som de bliver fremstillet hos Herodot – i direkte opposition til det græske verdensbillede som de kom til udtryk i bylivet og i Dionysoskulten, og en konge der truede de skythiske værdier, måtte følgelig elimineres.

8. Den skythiske ødemark

Det græske ord *nomas* "nomade" er afledt til *nomos* "græsningssted" og betegner enten dyr der græsser, eller de mennesker der lever af sådanne dyreflokke, "pastoralnomader". I sig selv rummer ordet *nomas* ikke denotationen "vandrende, uden fast tilholdssted". Det er en væsentlig pointe, for det danske 'nomade' (og tilsvarende ord i andre moderne sprog) indebærer netop først og fremmest denne grundbetydning. Det er imidlertid fra de første forekomster en central konnotation for så vidt som ordet i den græske ideologi indgår i en polær modsætning til grækernes eget liv der var bundet til befæstede byer og til vingårde, indbegrebet af ubevægelighed. Men den nomadiske omflakken fremgår altså ikke af ordet selv, men er blot en følge af fraværet af græsk civilisation. Det er tydeligt ud fra Euripides' satyrspil *Kyklopen* (5. århundrede f.Kr.) hvor Odysseus udspørger en silen om hvad det er for en slags mennesker der bor på Sicilien hvor han er strandet (vers 113-121):

- Od. "Hvad er det for et land, og hvem bebor det?"
 Sil. "Det er Etna, Siciliens højeste fjeld."
 Od. "Hvor er murene og byens volde?"
 Sil. "Der er ikke nogen. Klipperne er mennesketomme, fremmede."
 Od. "Hvem besidder landet? En eller anden dyreart?"
 Sil. "Det er kykloper. De bor i huler, ikke i huse med tag."
 Od. "Hvem adlyder de? Eller har de monstro demokrati?"
 Sil. "De er nomader. Der ikke nogen der adlyder nogen i noget."
 Od. "Sår de Demeters kornaks, eller hvad lever de af?"
 Sil. "De lever af mælk og ost og af fårekød."

Det er betegnende at Euripides kalder kykloperne for nomader. Præcis den samme absolutte frihed som kykloperne udøver, påberåber Idanthysos sig hos Herodot og kræver tenktererne hos Tacitus. Sådant som *Kyklopen* er blevet beskrevet siden Homers *Odyssé*, er han et sindbillede på pastoralnomaden: Han ernærer sig ikke ved at dyrke jorden, men spiser kød, mælk og ost, præcis den samme kost som vi ovenfor så Hippokrates og Strabon tilskrive skytherne – og som Cæsar i øvrigt tilskriver germanerne (*Bellum Gallicum* 4.1, 6.22). *Kyklopen* lever uden for et egentligt samfund (dvs. for en græker uden for en *polis*), og han har ikke et egentligt hus i et ordentligt kvarter med rigtige naboer, men lader sig nøje med en interimistisk bolig ude i naturen. For så vidt ligner han de noma-

diske skythere; den eneste forskel er at han mangler det vandrende element eftersom hans bolig, hulen, jo er notorisk ubevægelig, men det er åbenbart ikke essentielt for Euripides' forståelse af ordet *nomas*. Man har ganske vist foreslået at rette *nomades* til *monades* "eneboere" (Diggle 1984), men den overleverede form er mere speciel end konjekturen og derfor mere sandsynlig.

Det er i agerbrugernes opfattelse kendetegnende for nomadernes rum at det er mennesketomt, at det er en *erēmia*. Hos Euripides bliver kyklopernes habitat netop beskrevet som "mennesketomme klipper" (*erēmoi prōnes anthrōpōn*). Pseudo-Hippokrates kalder i det ovenfor anførte citat den slette nomadeskytherne lever på, for *Skytheōn erēmiē*, "skythernes ødemark". I Aristofanes' *Acharnerne* fra 425 f.Kr. er dette udtryk gået hen og blevet et bevinget ord (vers 704; der spilles på Euathlos' skythiske aner). Udtrykket der bliver populært hos kejsertidens og den byzantinske periodes forfattere og står anført i de byzantinske ordsprogsamlinger (*Appendix proverbiorum*, Makarios Chrysokefalos, Michael Apostolios), betegner modsætningen til den urbane civilisation. Således i Lukians skrift *Erōtes* hvor "skythernes ødemark" sammenfatter den rå og usofistikerede urtilstand hvor man kun dyrkede sex for at få børn (kap. 36).

Hos Herodot bliver skythernes indre rum ikke betegnet som øde, men adjektivet *erēmos* "øde" karakteriserer gennemgående nomadefolkenes grænseegne: Vi får at vide at der nord for neurerne og landmandsskytherne er mennesketomt (4.17.2, 4.18.2). Nord for denne ødemark bor androfagerne, og nord for dem er der 100% mennesketomt (4.18.3). Det samme gælder hinsides melanchlainerne, skythernes nordøstlige naboer (4.202). Nord for budinerne er der syv dagsrejser ødemark (4.22.1, 4.127.2). Det er klart at Herodots omtale af de vidtstrakte ørker der omkranser skythernes land, tjener til at understrege hvor hasarderet et projekt Dareios har kastet sig ud i (jf. 4.124.1, 4.125.5).

Det der hos Herodot er reduceret til et forsvarsværk, det øde land der er tomt for menneskelig bebyggelse og urørt af ploven, er samtidig essentielt for grækernes opfattelse af nomadens rum. Den fastboende opfatter byen som centrum og det øde land som periferi, og nomaden der ikke er en del af byen, hører således til ude på det farlige overdrev, *erēmia*. I den almindelige græske opfattelse er den græske civiliserede verden centrum og den skythiske verden så afgjort periferi. Herodot forskyder denne model således at Sortehavsområdet selv får et beboet centrum og en øde periferi som skytherne kan vælge at forsvinde ud i. Det er muligvis denne forskydning der får ham til at anbringe landmandsskytherne nærmere på det inderste centrum, Olbia, selv om det efter de arkæologiske vidnesbyrd snarere var nomadeskythere der boede umiddelbart øst for græske kolonister. Det betyder dog ikke at det ikke også kan have været en del af de lokales egen rumlige ideologi: Cæsar fortæller ligeledes om germanerne at de demon-

strerede deres magt ved at have det størst mulige øde grænseland rundt om deres territorier (*Bellum Gallicum* 6.23).

Det eneste faste skytherne har, er ifølge Idanthyrsos forfædrenes grave. Herodot lokaliserer de skythiske kongegrave hos gerrherne. Hartog fremhæver at dette folk anbringes i det yderste nord, fyrre dagsrejser op ad Dnepr (4.53.4): i den skythiske geografi vendes alt på hovedet så centrum bliver til periferi (Hartog 1991, 153-57). Ellers er stedet ikke beskrevet som særlig mystisk. At vi ikke har været i stand til at lokalisere stedet nærmere, betyder ikke noget for Herodots beretning, og intet i teksten selv lægger op til at der skulle være tale om en skrøne. Tværtimod stemmer de beskrevne ritualer, uanset hvor ugræske de må synes, overraskende godt overens med både de arkæologiske og de etnografiske vidnesbyrd, bl.a. i det moderne ossetiske begravelsesritual *Bæx fældisyn* (Thordarson 1988). De såkaldte kurgangrave er spredt over hele det skythisk dominerede område, og det er ganske tænkeligt at disse gravhøje blev betragtet som centrum for de lokale skythiske territorier, som en slags surrogatbyer. Herodots fokus på de fjerne gerrhere – i kapitlet om kongebegravelserne, ikke i Idanthyrsos' tale – er måske (med Hartog) et produkt af en etnografisk og narratologisk stereotypi. Det er dog interessant at der på Herodots tid faktisk så godt som ingen kurganer findes på selve græssteppen. Han har altså ret i at skytherne – i hvert fald de af dem der boede i nærheden af grækerne – blev begravet et andet sted end hvor de må formodes at have kørt omkring med deres husvogne og deres kvægflokkene. I nord, på grænsen mellem græssteppen og skovsteppen, er der netop kurganer fra Herodots tid, og det er rimeligt at placere gerrherne her. Nogle af de mere spektakulære detaljer ved skytherkongernes begravelser (f.eks. det store hesteoffer) tyder dog på at Herodot også har blandet praksis fra Nordkaukasus ind i sin beskrivelse (Sulimirski 1985, 169-71).

Når Herodot placerer gerrherne så afsindig langt væk, fyrre dagsrejser op ad Dnepr, beror det måske på en sammenblanding med den rundrejse som Herodot fortæller man foretog med kongens lig hvor de underlagte folkeslag tog afsked med kongen (4.71.3). Der står ganske vist ikke hvor længe den makabre turné var på programmet, men Herodot siger et andet sted at de jævne folk efter deres død blev kørt rundt i netop fyrre dage før de blev begravet (4.73.1). Som bekendt skal også danserkongen Frode være blevet transporteret omkring i tre år for at holde hans død skjult for skatteyderne (Saxo, *Gesta Danorum* 5.16.3; jf. også Snorre, *Ynglingasaga* 10). Denne historie går muligvis i sidste ende ad kringledede veje tilbage til Herodot (Lukman 1981, 75-78). Det er i så fald interessant at germanerne har identificeret sig så dybt med de antikke forfatteres barbarbilleder at de har indlemmet alle mulige etnografika i deres mytologi.

9. De vilde nomader

I den klassisk græske litteratur er *nomades* et generisk tilnavn til skytherne (Aischylos, *Prom.* 709, Aristofanes, *Av.* 941 = Pindar, fr. 105(a)). De er nomaderne par excellence. Herodots brug af ordsammenstillingen *Skythai hoi nomades* både i 4. bog og i de andre bøger synes imidlertid ikke at være tilfældig: Den optræder altid i kontekster hvor der er et tydeligt aggressivt element, således 1.15 hvor skytherne fortrænger kimmerierne, og 1.73.3 hvor skytherne invaderer Medien. I 4.11.1 er de egentlig ofre for de fremtrængende massageterne, men trænger som en følge heraf ind i andres territorier. I 6.40.1 er de igen aggressorer, provokeret af den angribende Dareios. Ligeledes 6.84.2, 7.10a.2. Det er ikke gjort med Hartog at pege på nomadismens strategiske betydning. Det at være nomade indebærer en speciel trussel set fra de fastboendes synsvinkel. Mens byfolkene har ordnede krige hvor en konge eller en stat fører en hær ud og mødes på et aftalt sted, er nomaderne ekstremt mobile og uforudsigelige. De skythere der invaderer Medien, bliver hos Herodot 1.73.3 ligefrem kaldet en *ilē*, "bande". Foreningen af nomader og fastboende bygger på en udveksling af varer der dog ikke kun skete ved handel, men om nødvendigt også ved plyndringstogter. I denne trafik har nomaderne naturligt haft overtaget.

Aggressionen og lovløsheden er således i den græske ideologi et grundelement i begrebet nomadisme (også her passer Euripides' kyklop ganske godt ind). Herodot fortæller et andet sted om skythernes skikke i forbindelse med krigsførelsen (4.64-66), og det er skrappe sager: Første gang en skyther dræber en mand i krig, drikker han hans blod. Skytherne skalperer de dræbte fjender og lader skalpene hænge fra deres heste eller syr dem sammen til kapper som en åben demonstration af deres krigeriske dygtighed (at skalpere hedder på græsk slet og ret *aposkythizō* eller *periskythizō*, "afskythe/omskythe"). Af kranierne laver de drikkeskåle som bliver stillet frem når der kommer gæster. Hvert år er der en højtidelighed hvor der drikkes vin af kranieskålene, og som de der endnu ikke har dræbt en mand, ikke må deltage i – "det er den største vanære for dem".

Idanthysos hævder ganske vist at skytherne ikke behøver at involvere sig i en krig når de ikke har huse og marker at frygte for, men agerdyrkernes fordom over for nomaderne er den modsatte: at de i kraft af deres ekstreme mobilitet kan angribe når som helst og i mangel på egne ressourcer er tilbøjelige til det. Der foreligger muligvis et indtryk af skythiske banders hærgen i Mellemøsten i det 7. århundrede f.Kr. (jf. Hdt. 1.104-6) hos Jeremias 15-17:

Jeg sender et folk fra det fjerne imod jer, Israels hus, siger Herren, et uovervindeligt folk, et ældgammelt folk, et folk, hvis sprog du ikke kender; du forstår ikke, hvad de siger. Deres pilekogger er som en åben grav, de er alle sammen helte. De æder dit korn og dit brød, dine sønner og dine døtre; de æder dine får og dine køer, din vinstok og dit figentræ. De befæstede byer, du sætter lid til, knuser de med sværdet.

Under alle omstændigheder giver disse vers udtryk for en immanent frygt hos den fastboende befolkning. Reglen er dog at en nomadisk befolkning indgår i en intim økonomisk symbiose med de fastboende agerdyrkere de bor i nærheden af eller sågar iblandt. Den skythiske rytterkriger kunne selvfølgelig ikke eksistere i kraft af sig selv, men han har muligvis betragtet sig selv som den eneste ægte skyther. Herodot fortæller et andet sted at kongeskytherne betragtede de andre skythere som deres slaver (4.20.1). Selv om det sandsynligvis er en overdrivelse, så har de rytterfolk der i det 1. årtusinde f.Kr. bredte sig ind over Østeuropa og Mellemøsten, sikkert behandlet den stedlige landbobefolkning med en vidtstrakt arrogance der muligvis til tider har indbefattet beskyttelsespenge. Vi kan ikke vide hvordan de lydfolk der faldt inden for disse rytterfolks interessesfære, selv har opfattet deres status. Selv om der var tale om folk af forskellig (og sikkert broget) etnisk oprindelse, har de åbenbart identificeret sig med den iransk-sprogede skythiske kultur og synes i vidt omfang at være assimileret til den.

10. Konklusion

Herodots beskrivelse af den skythiske etnografi giver et både ærligt og kritisk billede for så vidt som den i sin pluralitet stemmer overens ikke blot med de arkæologiske vidnesbyrd, men også med den etnografiske ramme som den nomadiske økonomi tilbyder os. De vanskeligheder teksten byder på med hensyn til den faktiske placering af de enkelte stammer, er højst undskyldelige.

At Herodot har et ærinde og hans værk en tendens, gør det ikke nødvendigvis til fiktion. Også moderne sagprosa (som denne artikel!) vælger og fravælger blandt de fakta den gør til sin genstand, og tvinger dem ned i en model og en ideologi. Ellers var enhver forståelse umulig. Når Herodot gør den skythiske nomadisme til et virksomt middel mod den persiske invasion, tjener det værkets narratologi, men det er åbenbart at Herodot med sin *Historie* vil drage en universel lektie.

Der er dog i skytherfremstillingen en tråd der stikker dybere end det foreliggende værk, og som Herodot ikke kan andet end at tilslutte sig. Hvor nomaden i den moderne etnografi (som en smuk konsekvens af nutidens ideologi) bliver

fremstillet som et ligeværdigt alternativ til bonden, så var der blandt grækerne ikke nogen tvivl om at han var mere primitiv og en potentiel trussel, men samtidig også mere uspoleret. Barbaren selv har haft en anden ideologi der skinner igennem (og instrumentaliseres) både hos Herodot og Tacitus: Han har ikke opfattet sig som underudviklet, men som fri og frank i modsætning til den træl-bundne bybo over for hvem han selvbevidst hævdede den stærkes ret.

Kilder

Oversættelserne skyldes alle, bibelstedet på nær, kapitlets forfatter.

Herodot findes i en nyere dansk oversættelse: *Herodots Historie*. Oversat af Thure Hastrup og Leo Hjortsø. 1-2. København 1979. Den nyeste udgave af den græske tekst er *Herodoti historiae*. Edidit Haiim B. Rosén (Bibliotheca Teubneriana). 1-2. Leipzig 1987-1997. Den nyeste kommentar til 4. bog er Corcella 1993. Den nyeste udgave af Hippokrates (med fransk oversættelse og righoldige kommentarer) er Hippocrate, *Airs, eaux, lieux*. Texte établi et traduit par Jacques Jouanna (Collection Budé). Paris 1996.